

بررسی نقش روحانیت در عرصه جهاد و شهادت و نقش حوزه‌های علمیه در ارتقا و تبیین فرهنگ شفاهی

شهادت و ایثار در جامعه

محمد اسماعیل زاده^۱

چکیده

روحانیان به عنوان پاسداران سنگرهای ایدئولوژیک، همواره از دین و کیان میهن اسلامی دفاع کرده‌اند. بر همین اساس بود که در جریان جنگ تحمیلی و تجاوز رژیم عراق به کشور اسلامی - که قصد نابودی نظام نوپای دینی را داشت - این قشر آگاه و متدین در راه پاسداری از ارزش‌های انقلاب اسلامی و حکومت دینی سر از پا نشناختند و مردانه به سوی جبهه‌های نور شتافتند. این مقاله بر آن است تا ضمن تبیین ارزش فرهنگ ایثار و شهادت از دیدگاه اسلام، ارزش شهادت و شهدای روحانی را از دیدگاه امام (ره) و مقام معظم رهبری بررسی کند و نقش حوزه‌های علمیه را در ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ شفاهی شهادت و ایثار در جامعه تبیین کند.

کلیدواژه‌ها: روحانیت، ایثار، شهادت، حوزه‌های علمیه، جامعه، فرهنگ شفاهی

مقدمه

حوزه‌های علمیه از هزار سال پیش میراث‌دار جهاد علمی و عملی فرزندان و فرهیختگان بوده است تا جایی که حوزه به عنوان سرچشمه‌ی تفکرات ناب دینی، توانست بذر ایمان را در جامعه بکارد، شهد اعتقاد و باور دینی را در کام جان‌ها بریزد و امواج الحاد و تردید را بشکند. از این‌رو، روحانیت معاصر، وام‌دار تلاش هزار ساله‌ی حوزه‌های علمیه‌ی شیعی است، از آن منبع فیاض اعتبار کسب کرده و با اتکا به آن، قدرت تسخیر قلب‌ها و بسیج توده‌ها را یافته است. به عبارت دیگر، هزاران انسان برگزیده، عمرشان را به طهارت و تقوا گذراندند و مجموعه‌های علمی گران‌بهایی ارائه کردند تا به تدریج، ملت به روحانیت اعتماد یابد. علاوه بر تمامی این موارد، حوزه میراث جهاد مخلصانه‌ی عالمان دین است. جهاد با ستمگران، مستبدان و استعمارگران شرقی و غربی، حوزه را در پیشانی مبارزات اجتماعی و سیاسی کشور قرار داد. به شهادت تاریخ، در تمام قیام‌ها و جنبش‌هایی که از آغاز غیبت کبرا تاکنون علیه ستم صورت گرفته، یک یا چند عالم شیعه، رهبری قیام‌ها را بر عهده داشته‌اند یا در آن قیام‌ها نقش‌آفرین بوده‌اند و تا پای جان ایستاده‌اند؛ چهره‌ی بارز این امر را می‌توان در جنگ تحمیلی هشت ساله‌ی کفار و اجانب علیه ملت ایران دید. در این دوران حساس بود که روحانیت شیعه در دفاع مقدس با حضور علما و حتی مراجع تقلید در خطوط نبرد و در کنار رزمندگان، بار دیگر ثابت کرد که

^۱ - پژوهشگر

همیشه و در همه‌ی صحنه‌ها و لحظه‌ها در کنار اقشار مختلف ملت قرار می‌گیرد. این حق‌جویان سپیدسیرت، در جبهه‌های حق علیه باطل، با مزدوران رژیم بعثی جنگیدند و پیروان دلداده‌ی خمینی بزرگ را به سرچشمه‌ی خورشید معرفت و معنویت رهنمون شدند. آنان با برپایی مجالس دعا و نیایش، فضای جبهه را سرشار از نور و معنویت می‌کردند و در تشجیع رزمندگان برومند اسلام، نقش بسزایی داشتند. به همین سبب است که شبستان زندگانی ملت رشید ما، همواره از نام و یاد روحانیان و از تابش چلچراغ روشن اندیشه‌هایشان نورانی است. بی‌شک، می‌توان گفت که حماسه‌ی روحانیان در دفاع مقدس، همواره در تاریخ این سرزمین، ماندگار و پایدار خواهد ماند. روحانیان متعهد و باایمان، همواره در سخت‌ترین وضعیت، از اسلام و میهن اسلامی خود دفاع کرده و حماسه‌های جاوید آفریده‌اند. در جنگ تحمیلی نیز روحانیان، این پاسداران راستین مکتب تشیع علوی، با تمام توان در برابر متجاوزان ایستادگی کردند و دریچه‌ای به صبح مسیحایی تاریخ فراروی مردم با شهامت ایران اسلامی گشودند. اینان بودند که در جبهه‌ها، شورانگیزترین حماسه‌ی بشری را آفریدند. روحانیان، شمع شبستان شهامت و استقامت و سرمستان باده‌ی ایثار و شهادتند. از این‌رو، نقش روحانیان در دفاع مقدس و مبارزه با دشمنان اسلام و انقلاب، قابل توجه است. در اثر رهبری و پشتیبانی روحانیان فداکار و مردم‌مدار بود که جرعه‌هایی از زلال آزادی و استقلال را نوشیدیم و کوچه‌های رستن و پیوستن و نیز میدان‌های سرخ تکامل و جاده‌های امن ایمان را طی کردیم. اینک، ما سرافراز و سربلند در میان امت اسلام به خود می‌بالیم و قله‌های بلند شکوه و عزت اسلامی و نیز استقلال و خودکفایی را طی می‌کنیم و مردانه، کوله‌بار همت و هدف را بر دوش می‌گیریم. بنابراین، می‌توان گفت که کتاب مقدس هشت سال دفاع مقدس ملت ایران در برابر متجاوزان و استکبار جهانی، دربردارنده‌ی اوراق زرین حماسه‌ها و شجاعت‌های عالمان بزرگ است. در این کتاب، نام روحانیان مجاهد فراوانی به چشم می‌خورد، کسانی که همراه و همراز دلاورمردان میدان‌های ایثار و پیکار بوده‌اند. آنان گاهی با اشک دیده، زمانی با سخنانی سراسر سبز و با برکت، و گاهی با دست‌های لبریز از دعا و سعادت، همراهی خود را با رزمندگان اسلام نشان داده‌اند.

معانی لغوی شهید و ایثار

شهید از ریشه‌ی شهد در لغت عرب با مشتقات متعدد، در اصل به معنی حاضر بودن در یک محل گرفته شده است. شهید به کسی گفته می‌شود که ناظر و شاهد بر اشیا است. به عبارت دیگر، شهید کسی است که شخصی یا چیزی را مشاهده می‌کند و هم برای کسی یا چیزی و هم علیه آن شهادت می‌دهد (راغب اصفهانی، 1375: 268). و به عبارتی دیگر، شهید کسی است که در گواهی دادن امین است؛ در این معنا بیشتر به صورت مشاهده استفاده می‌شود. شهید کسی است که در راه خدا کشته شده است (الحسینی الزبیدی، 1385، ج 8: 261).

ایثار از باب افعال، از ماده‌ی آثر، یوثر به معنای او را بر خود برگزید و برتری داد. این کلمه به معنای بذل و بخشش، ترجیح دادن بعضی بر بعضی دیگر، گذشت کردن از حق خود برای دیگران است (دهخدا، 1376، ج 3: 3166).

در واقع، ایثار به معنای بذل و گذشت کردن از حق خود برای دیگران و نفع دیگری یا دیگران را به خود ترجیح دادن

است.

تبیین مفهومی فرهنگ شهادت و ایثار

تعاریف متعددی از فرهنگ شهادت شده است. در تعریف فرهنگ شهادت می‌توان سه دیدگاه داشت: قبل از شهادت، حین شهادت و بعد از شهادت و می‌توان براساس آن مقاطع و ویژگی‌های آن و زمان مورد نظر، تعریف ارائه داد. می‌توان این مقاطع را جدا دید یا اینکه به هم پیوسته یا یک مقطع را مبنا قرار داد یا عوامل و مواردی که به شهادت منتج می‌شود، بررسی کرد. فرهنگ شهادت باید معرفی شود و شهدا معرف آن فرهنگ هستند. فرهنگ شهادت مجموعه آثار، اصول و معارفی است که معرف و برآمده از حیات معنوی شهیدان راه خدا و مبتن سیره‌ی عملی آنهاست. در یک تعبیر کلی‌تر، می‌توان گفت که فرهنگ شهادت عبارت است از مجموعه آگاهی‌ها، باورها، آداب و اعتقادات و اعمالی که موجب وصل انسان به عالی‌ترین و والاترین درجه‌ی کمال، یعنی مرگ آگاهانه در راه خدا می‌شود. هر گونه آثار باقی‌مانده از شهدا درباره‌ی شهادت و شهید، سیره، روش و پیام شهیدان و تربت پاک و مقدس آنان بخشی از این فرهنگ است. بنابراین، فرهنگ شهادت تعیین عاشقانه‌ای است که انسان دنیوی را در عبور از حیات مادی به حیات معنوی لقاءالله می‌رساند (معدنی، 1378: 22). بر این مبنا، در بحث فرهنگ شهادت نیز فرهنگ مادی (وجهی فیزیکی، مانند تربت و مقبره‌ی شهید، وسایل و آثار به جای مانده و موزه‌ی شهدا) و فرهنگ معنوی (باورها، ارزش‌ها و اعتقادات) مطرح است. بر این اساس، می‌توان گفت که فرهنگ شهادت و ایثار عبارت است از آثار باقی‌مانده از شهید، اعم از غیرمادی (معنوی) مثل باورها، اعتقادات، خلیات، رفتارها و هدف‌ها و دیگر وجوه معنوی و الهی شهید که الهام‌گرفته از قرآن و سیره‌ی معصومین (ع) می‌باشد و آثار مادی آن که عبارتند از: تربت پاک شهید، وسایل شخصی، اسامی خیابان‌ها، مراسم مربوط به شهید، آثار مکتوب و هر چیزی که قابل مشاهده و لمس بوده و یادآور شهید باشد.

شهید از منظر اسلام

در قرآن کریم ماده‌ی شهد 160 بار به صورت مشتقات مختلف ذکر شده، واژه‌ی شهید 35 بار و جمع آن شهدا 20 بار و مثنای آن شهیدین 1 بار به کار رفته است. شهید در قرآن کریم 45 مرتبه به معنای حضور در یک محل، گواهی و علم به چیزی، اقرار و اعتراف، مشاهده و دیدار، به دست آمدن و حاصل شدن چیزی و آماده به خدمت بودن، آمده است. در قرآن کریم آیات بسیاری وجود دارد که مستقیم یا غیرمستقیم به شهید و شهادت و فضائل و مناقب و خصائل آنها مربوط می‌باشد، ولی از آنجایی که نمی‌توان در این مقاله همه‌ی آنها را آورد، سعی می‌شود که مختصر به آنها اشاره‌ای کنیم. قرآن به مقام شهیدان می‌پردازد: «وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أحيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَ يَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ مَنْ اللَّهِ وَ فَضْلِهِ وَ أَنْ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ» (آل عمران/ 169-171) و در جای دیگر آمده است: «وَ لَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أحيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ» (بقره/ 154) در این آیات چند نکته مستتر است: اول، در پندار و گفتار درباره‌ی شهدا نباید لفظ مرگ را به کار برد. دوم، حیات شهدا بعد از شهادت برای همیشه جاودان است. سوم، ما توان درک زندگی شهدا را نخواهیم داشت. در حقیقت، این سوره جایگاه شهید را نشان می‌دهد تا جایی که بشر نمی‌تواند مقام رفیع شهید را درک کند. در جای دیگر آمده است: «وَ الَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيُرْزَقْنَهُمُ اللَّهُ رِزْقًا

حَسَنًا وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ» (حج/ 58) که در این آیه پاداش کسانی که برای رضای خدا هجرت را برگزینند، رزق و روزی خاص معرفی می‌کند، یعنی برندگان پاداش خود را از خدا می‌گیرند. در حقیقت، این آیه انگیزه ایجاد می‌کند و کسانی که می‌خواهند در مقابل اهریمنیان ایستادگی کنند، تقویت می‌کند. همچنین، روشن‌ترین و گویاترین واژه‌ها درباره‌ی شهادت را می‌توان از کلمات پیامبر اکرم(ص) و اولیای الهی، سیره‌ی آن بزرگواران، به‌خصوص ائمه‌ی معصومین(ع) استنباط کرد که در اینجا به بخشی از آنها اشاره می‌کنیم. از پیامبر(ص) نقل شده است که شهید به وجه‌الله نظر می‌کند (حرعاملی، 1402 ق، ج 11: 9).

و در جای دیگری از آن حضرت نقل شده است که شهید پیش از بر زمین افتادن مورد رحمت خدا قرار می‌گیرد (نوری، 1408 ق، ج 2: 24). پیامبر خدا (ص) زخم ناشی از نیزه و ضربت بر شهید را از نوشیدن آب خنک در روز تابستان، برای او آسان‌تر می‌دانست. (همان) معتقد بود که شهید هفتاد نفر از بستگان خود را شفاعت می‌کند (متقی هندی، 1373 ه ق، ج 4: 1)

شهادت از دیدگاه امام خمینی (ره)

امام خمینی (ره) شهادت را سبب خوشبختی انسان می‌داند. «روز خوشی و سعادت ما روزی است که از این دنیای آلوده و انباشته از درد و رنج و بلا راحت شویم. عید ما و روز سعید ما در شهادت است. زندگانی در این روزگار برای مسلمین خوش و گوارا نیست. ما زندگی در سایه‌ی حکومت جباران و ستمکاران را نمی‌خواهیم و برای همه گونه حوادثی آماده‌ایم. شما هم باید آماده باشید.» (امام خمینی، 1381، ج 1: 163) فلسفه‌ی شهادت در اسلام از دیدگاه ایشان رسیدن به فوز عظیم الهی است. «یکی از فرق‌های مکتب اسلام و توحید با مکتب‌های انحرافی و الحادی، این است که رجال مکتب توحید، شهادت را برای خودشان فوز عظیم می‌دانند: يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزاً عَظِيماً. از شهادت استقبال می‌کنند، چون قائل هستند به اینکه مابعد این عالم طبیعت، عالم‌های بالاتر و نورانی‌تر از این عالم است. مؤمن در این عالم در زندان است و بعد از شهادت از زندان بیرون می‌رود. این یکی از فرق‌های بین مکتب ما، مکتب توحید، با سایر مکتب‌هاست. جوان‌های ما شهادت را طالب‌اند. علمای متعهد ما برای شهادت پیش‌قدم می‌شوند. آنهایی که به خدا اعتقاد ندارند و به روز جزا، آنها باید بترسند از موت، آنها از شهادت باید بترسند. ما و شاگردان مکتب توحید از شهادت نمی‌هراسیم؛ نمی‌ترسیم.» (همان، ج 7: 182-183) و با صراحت بیان می‌دارد که از شهادت باکی نداریم. «ما باکی از این نداریم که خون‌های طیب جوان‌های ما در راه اسلام ریخته شده است، باکی از این نداریم که شهادت نصیب عزیزان ما شده است. این یک شیوه‌ی مرضیه‌ای است که در شیعه‌ی امیرالمؤمنین (ع) از اول پیدایش اسلام تاکنون بوده است. اسلام با حماسه‌ی شیعه همیشه مقارن بوده است. در صدر اسلام، امیرالمؤمنین (ع) بزرگ‌مرد اسلام و بزرگ‌مرد دنیا، با مجاهدات بزرگ خود اسلام را رشد داد، اسلام را شکوفا کرد.» (همان، ج 6: 359-360) از دیدگاه امام (ره) پیروزی ملت به سبب داشتن فرهنگ شهادت است. «پیروزی ما برای این بود که همه رو به خدا کردند و شهادت را طلب کردند. اسلام ما را پیروز کرد، و آلا ما قوه نداشتیم در مقابل قوه‌ی آنها. و ما از این به بعد باید این رمز را حفظ کنیم، این رمز پیروزی‌ای

که قدرت اسلام است حفظ کنیم و وحدت کلمه را، گمان نکنید که حالا تمام شد مطلب و دوباره برگردید به حالات اولیه، خیر، تمام نشده است و الآن باید وحدت را حفظ کنید و این نهضت را با گرمی، این نهضت را با تمام قوا حفظ کنید. خداوند همه‌ی شما را سعادت‌مند کند.» (همان: 412) و آن را رمز بقا می‌داند. «ملت‌ها باید قیام کنند و ملت‌ها باید «رمز» را بفهمند. رمز پیروزی این است که شهادت را آرزو کنند و به حیات، حیات مادی، دنیایی، حیوانی، ارزش قائل نباشند. این رمز است که ملت‌ها را می‌تواند پیش ببرد، این رمزی است که قرآن آورده است و ملت‌های عرب را، در صورتی که در کمال ضعف بودند، بر دولت‌های بزرگ سلطه داد. قرآن انسان ساخت، یک انسان الهی ساخت که با آن قدرت الهی پیشبرد کرد و کمتر از نیم قرن بر امپراتوری‌ها غلبه کرد. باید این رمز را پیدا کرد.» (همان: 503-504) امام (ره) شهادت را عزت ابدی می‌داند. «برادران من! خواهران من! عزیزان من! مصمم باشید، از ترور نترسید، از شهادت نترسید و نمی‌ترسید. شهادت عزت ابدی است، حیات ابدی است. آنها از شهادت بترسند و از مردن بترسند که مردن را تمام می‌دانند و انسان را فانی. ما که انسان را باقی می‌دانیم و حیات جاودانه را بهتر از این حیات مادی می‌دانیم برای چه بترسیم؟!» (همان، ج 7: 241)

نقش حوزه‌های علمیه در دفاع مقدس از دیدگاه امام خمینی (ره)

امام خمینی (ره) قیام علما را همواره در طی تاریخ علیه طاغوت زمان می‌داند. «در تمام این مدت پنجاه سال آن که قیام کرد بر ضد اینها علما بودند و لا غیر، هیچ کس. ملت هم همراه علما بود تا آن اندازه که می‌توانستند. آن وقت البته این نهضتی که حالا پیدا شده است نبود و نمی‌شد. لکن از طرف علما نهضت شد و شکست خوردند. کشته دادند، حبس شدند، تبعید شدند. پس اینکه می‌گویند اینها درباری‌اند، خیر، اینها درباری نیستند. اینها ضد درباری‌اند. ضد دربار را درباری معرفی کردند، برای اینکه اینها را از نظر مردم بیندازند و مع‌الأسف این بیشتر از آن حرف اول تأثیر کرد، به طوری که در زمان رضاخان بسیاری از مردم برگشتند، بسیاری از جوان‌ها برگشتند از علما. این هم یکی از کارهایی بود که اینها کردند.» (امام خمینی، 1381، ج 7: 391) و در جای دیگر بیان می‌دارند: «در صورتی که تاریخ خود ما، همین چند سال، این صد سال اخیر - جلوی هم همین‌طور بوده - ما این صد سال اخیر را که ملاحظه کنیم، هر جنبشی که واقع شده است از طرف روحانیون بوده است بر ضد سلاطین. جنبش تنباکو بر ضد سلطان آن وقت بود. جنبش مشروطه بر ضد رژیم بود، البته با قبول داشتن رژیم، عدالت می‌خواسته‌اند ایجاد کنند. در زمان خود ما چندین نفر قیام کردند، روحانیون بر ضد رضاخان، چندین دفعه: یک دفعه از خراسان، یک دفعه از آذربایجان، یک دفعه از اصفهان و همه‌ی اطراف ایران را دعوت کردند به قم، که ما اینها را شاهد بودیم و اینها همه قیام بر ضد رضاخان بود. البته قدرت او داشت و شکست اینها را. علمای آذربایجان را گرفت و برد - در سنقر - گمان می‌کنم بود. دو نفر از بزرگان علمای آنجا، مرحوم آ میرزا صادق آقا و مرحوم انگجی، اینها را بردند در سنقر، یا آنجاها طرف کردستان. مدت‌ها آنها در آنجا تبعید بودند. بعد هم که رهایشان کردند، مرحوم آ میرزا صادق آقا آمد قم ماند و دیگر نرفت به آذربایجان و در همان‌جا فوت شد.» (همان، ج 8: 293-294) ایشان روحانیت را عامل پیش‌برنده‌ی اهداف اسلام معرفی می‌کنند: «اگر

روحانیون نبودند، ما الآن از اسلام اطلاعی نداشتیم. این مجاهدت روحانیون است که از خود شما هستند، مجاهدت آنهاست که برای ما اسلام را تاکنون نگه داشته است و در هر مسئله و گرفتاری که برای اسلام پیش می‌آمده، باز پیش قدم همین‌ها بودند و همین‌ها بودند که قیام می‌کردند، حالا یا موفق می‌شدند یا سرکوب می‌شدند. در همین مدتی که من اطلاع دارم و من شاهد بودم، قیام‌های مختلفی بر ضد رضاخان و محمدرضا شد و این قیام‌ها همه، مبدأش روحانیون بودند؛ از آنجا شروع می‌شد، لکن چون ملت باز درست با هم مجتمع نشده بودند، موفق نمی‌شدند یا کم موفق می‌شدند. اگر شما - اگر ملت ما - این طایفه را حفظ نکنید، بدانید که سرنوشت شما سرنوشت زمان مشروطه خواهد شد که روحانیون این کار را درست کردند و دست استبداد را کوتاه کردند.» (همان، ج 15: 366)

تجلیل از شهدای روحانی از دیدگاه امام خمینی (ره)

امام (ره) در تجلیل از شهدای روحانی بیان می‌دارند: «سلام خدا و رسول خدا بر ارواح طیبه‌ی شهیدان، خصوصاً شهدای عزیز حوزه‌ها و روحانیت. درود بر حاملان امانت وحی و رسالت، پاسداران شهیدی که ارکان عظمت و افتخار انقلاب اسلامی را بر دوش تعهد سرخ و خونین خویش حمل نموده‌اند.» (همان، ج 21: 273) و در جای دیگر می‌فرماید: «سلام بر حماسه‌سازان همیشه جاوید روحانیت که رساله‌ی علمیه و عملیه‌ی خود را به دم شهادت و مرکب خون نوشته‌اند و بر منبر هدایت و وعظ و خطابه‌ی ناس از شمع حیاتشان گوهر شبچراغ ساخته‌اند. افتخار و آفرین بر شهدای حوزه و روحانیت که در هنگامه‌ی نبرد رشته‌ی تعلقات درس و بحث و مدرسه را بریدند و عقال تمنیات دنیا را از پای حقیقت علم برگرفتند و سبک‌بالان به میهمانی عرشیان رفتند و در مجمع ملکوتیان شعر حضور سروده‌اند. سلام بر آنان که تا کشف حقیقت تفقه به پیش تاختند و برای قوم و ملت خود مُنذران صادقی شدند که بند بند حدیث صداقتشان را قطرات خون و قطعات پاره پاره‌ی پیکرشان گواهی کرده است و حقا از روحانیت راستین اسلام و تشیع جز این انتظاری نمی‌رود که در دعوت به حق و راه خونین مبارزه‌ی مردم، خود اولین قربانی‌ها را بدهد و مهر ختام دفترش شهادت باشد.» (همان، ج 21: 274) امام (ره) در یک تجلیل زیبا، شهدای روحانی را این چنین تجلیل می‌کنند: «آنان که حلقه‌ی ذکر عارفان و دعای سحر مناجاتیان حوزه‌ها و روحانیت را درک کرده‌اند در خلسه‌ی حضورشان آرزویی جز شهادت ندیده‌اند و آنان از عطایای حضرت حق در میهمانی خلوص و تقرب جز عطیه‌ی شهادت نخواستند. البته همه‌ی مشتاقان و طالبان هم به مراد شهادت نرسیده‌اند. یکی، چون من عمری در ظلمات حصارها و حجاب‌ها مانده است و در خانه‌ی عمل و زندگی جز ورق و کتاب منیت نمی‌یابد و دیگری در اول شب یلدای زندگی سینه‌ی سیاه هوس‌ها را دریده است و با سپیده‌ی سحر عشق عقد وصال و شهادت بسته است. و حال من غافل که هنوز از کتم عدم‌ها به وجود نیامده‌ام، چگونه از وصف قافله‌سالاران وجود وصفی کنم؟ من و امثال من از این قافله فقط بانگ جرسی می‌شنویم، بگذارم و بگذرم. تردیدی نیست که حوزه‌های علمیه و علمای متعهد در طول تاریخ اسلام و تشیع مهم‌ترین پایگاه محکم اسلام در برابر حملات و انحرافات و کج‌روی‌ها بوده‌اند. علمای بزرگ اسلام در همه‌ی عمر خود تلاش نموده‌اند تا مسائل حلال و حرام الهی را بدون دخل و تصرف ترویج نمایند.» (همان، ج 21: 274)

چالش‌های فراروی تحقق فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه در جامعه

1- بی‌توجهی به مبانی دینی در نوآوری‌ها

اولین آسیب فراروی ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه، بی‌توجهی به مبانی دینی در نوآوری‌هاست. بی‌تردید، گسترش و سرعت تغییرات در سراسر جهان باعث شده اهمیت خلاقیت و نوآوری بیش از پیش شود، زیرا در این دنیای پیچیده افرادی در رقابت با سایرین موفق‌ترند که بتوانند از فرصت‌هایشان به بهترین نحو استفاده کنند و این جز با افزایش خلاقیت و نوآوری امکان‌پذیر نیست. از نظر تاریخی سابقه‌ی نوآوری به قدمت آفرینش انسان و ظهور دین الهی بازمی‌گردد، زیرا از یک‌سو، نوآوری عطیه‌ای الهی است که باید از طریق انسان متجلی شود و از سوی دیگر، ادیان الهی در هر دوره‌ای با توجه به مقتضیات زمانی، دانش و معرفت تازه‌ای به جامعه‌ی بشریت عرضه می‌کردند و یکی از دلایل استمرار نبوت همین تکامل تدریجی است. در واقع، نوآوری دینی نوعی عادت‌شکنی و اجتهاد به شمار می‌رود، اجتهادی که می‌خواهد مسائل موجود را به شکل مفید و بدیع حل کند. در چنین مسیری نیز موانع جدی وجود دارد، از جمله:

الف) ضعف یا عدم اعتماد به نفس

ب) ترس و نگرانی و عدم امنیت روانی

پ) تمایل به هم‌رنگی و هم‌گونی

ت) عدم تمرکز ذهنی

از دیدگاهی دیگر، برای تحقق نوآوری دینی در ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه و نیز تقویت آن، شرایطی لازم است، از جمله:

الف) فضای خلاقانه‌ی اجتماعی و عمومی

ب) وجود تفکر استراتژیک و بلندمدت و پرهیز از روزمرگی

پ) وجود سیستم حمایت و بهره‌برداری از نوآوری

ت) داشتن محرک‌هایی، مانند متغیرهای ساختاری، فرهنگی و منابع انسانی

2- عدم آینده‌نگری

دومین آسیب فراروی ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه، عدم آینده‌نگری و برآورده ساختن نیازهای جامعه در حال و آینده است. حال، آینده‌نگری چیست؟ آینده‌نگری را می‌توان به داشتن افق و چشم‌انداز گسترده و فراتر از حال در فرایند برنامه‌ریزی و مدیریت فعال تعریف کرد که در نتیجه‌ی آن، بازشناسی احتمالی جایگاه، کارکرد و نقش چیزی، مانند دین، نهاد، نظام و ایدئولوژی در آینده است.

مؤلفه‌های آینده‌نگری عبارت‌اند از:

1- تحول‌آفرینی

2- نوآوری و نوسازی

3- بهره‌وری فعال و فعالیت

4- تحول‌پذیری

ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت در حوزه‌های علمیه کارکردهای خاصی دارد، از جمله:

1) تولید دانش و معرفت دینی (نهاد علمی - آموزشی)

2) تولید و پرورش، زایش و رویش عمل و رفتار دینی در مناسبات و داد و ستدهای انسانی (پرورش مدیریتی)

3) تولید و توزیع پیام دینی (تبلیغی - دعوتی)

لیونارد^۲ در تعریف پست‌مدرنیسم آن را مظهر بی‌ایمانی یا فراروایت‌ها معرفی می‌کند. در این رویکرد برای اشکال خاص معرفت، از جمله معرفت دینی و اخلاقی، ارزشی وجود ندارد و آنچه اعتبار و مشروعیت می‌یابد، کثرت در معرفت و نسبیت در حقانیت است. به همین دلیل است که بعضی پست‌مدرنیسم را در مفهوم نفی نظریه‌ها، دیدگاه‌ها و انگاره‌های بخش و کلیت بخش خلاصه کرده‌اند و برای همین نوع معرفت در این چارچوب، جوهر سیالیت و عدم قطعیت قائلند. مفهوم ساخت‌شکنی را که دریدا^۳، متفکر پست‌مدرن فرانسوی، مطرح کرده است نیز دربردارنده‌ی دلالت مشابهی درباره‌ی ماهیت و معناست. در چنین رویکرد و اندیشه‌ای ساخت‌های مطلق و دست‌نیافتنی وجود ندارد و آموزه‌های دینی و هنجارهای اخلاقی در هاله‌ای از نسبیت یا عدم قطعیت و نقصان فرومی‌روند و بدین سبب حداقل به اعتقاد بعضی از صاحب‌نظران مسلمان، پست‌مدرنیسم را باید در واقع چالشی در برابر ایمان و تقوا که در رأس جهان‌بینی توحیدی است، به شمار آورد. بنابراین، در چنین وضعیتی، ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ ایثار و شهادت را در حوزه‌های علمیه باید کاری بس سترگ به حساب آورد که تحقق آن مستلزم به کارگیری همه‌ی ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل در ابعاد و زمینه‌های گوناگون مرتبط با موضوع و طراحی و اجراست.

3- کثرت‌گرایی در ساحت اندیشه و فرهنگ با ابراز انقلاب ارتباطات

شاید آشناترین و شناخته‌شده‌ترین توصیف‌گر عصر حاضر، تحقق انقلاب ارتباطات است. بنابراین، ظرفیت و قابلیت مخاطب‌گفت‌وگو واقع شدن به عنوان یک ظرفیت و قابلیت اساسی باید مورد توجه و اهتمام قرار گیرد. البته جریان گفت‌وگو، همان‌گونه که هابرماس^۴ توصیف می‌کند، الزاماً جریان عاری از سلطه و عادلانه نیست. نقطه‌ی آسیب در انقلاب ارتباطات که در زمینه‌ی ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه باید به آن توجه شود، کثرت‌گرایی در ساحت اندیشه و فرهنگ است، چون انقلاب ارتباطات که زمینه‌ساز درهم ریختن مرزهای جغرافیایی، توسعه‌ی غیرقابل تصور حجم اطلاعات و منابع در دسترس و بالطبع منتفی شدن مصونیت فیزیکی فکر و فرهنگ و باورها از دست‌اندازها شده است باید به دقت ارزیابی و تحلیل شود و کارکرد مثبت و منفی آن از یکدیگر بازشناخته شود. شناخت دقیق این کارکردها دربردارنده‌ی دلالت‌های روشن و مهمی در ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه است. جهانی شدن و حاکمیت فرهنگ واحد جهانی در

² - Elmore John Leonard

³ - Derrida

⁴ - Habermas

سایه‌ی هرچه سست‌تر شدن ریشه‌های فرهنگی، خطری است جدی که آشکارا نسل جوان و نوجوان جهان سوم را تهدید می‌کند. در برابر این چارچوب و این پدیده، ارتقای فرهنگ دینی در ورزش باید ناظر بر تربیت دینی - ارزشی باشد. کثرت‌گرایی فرهنگی تنها محصول تحولات فناورانه‌ی عصر حاضر انقلاب ارتباطات نیست. تحولات فکری زمان که پیش‌تر درباره‌ی آن بحث شد، یعنی پست‌مدرنیسم هم جزء منادیان تنوع و کثرت فرهنگی به حساب می‌آید. اگر مدرنیسم داعیه‌ی فرایت داشت، پست‌مدرنیسم با داعیه‌ی غیریت، به عرصه‌ی وجود می‌آید و ... پس تنوع و کثرت فرهنگی در ساحت نظر و اندیشه پیوند ناگسستنی با پست‌مدرنیسم دارد و به نسبت‌گرایی فرهنگی منتهی خواهد شد که مخاطرات آن مورد توجه است.

4- دین‌ستیزی و سکولاریسم

چهارمین آسیب فراروی ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه، ترویج دین‌ستیزی و سکولاریسم به اشکال علنی و ضمنی، خاصه میان جوانان که زمینه‌ساز دین‌گریزی آنان است، در دو جهت مکمل و متمم یکدیگر تعقیب می‌شوند.

الف) نسبت دادن شرور عالم به دین‌داران و ویژگی‌هایی، همچون تعصب، تصلب، خشونت، تفرقه، عقب‌ماندگی، فقر، بی‌عدالتی، ظلم‌پذیری و ... را ملازم اندیشه‌ی دینی و همزاد و همراه آن جلوه دادن؛ برای نمونه، می‌توان به نظریه‌ی برخورد تمدن‌ها که پس از فروپاشی کمونیسم به وسیله‌ی هانتینگتون⁵ مطرح شد، اشاره کرد.

این نظریه منادی این پیام روشن و دعوت صریح است که با اسلام و تفکر اسلامی باید به ستیز برخاست، زیرا این دین واجد اندیشه‌هایی است که سیطره‌ی بلامنازع فرهنگ و اندیشه‌ی غربی بر جهان و برقراری نظم جدید جهانی را با دشواری مواجه می‌کند.

طبیعی است تحریک عواطف و احساسات مردم جهان علیه دین، به‌ویژه اسلام که با اتکا به دستاوردهای فناوری نوین ارتباطات به طرز گسترده و کارآمدتری انجام می‌گیرد، امر دعوت به دین و تربیت دینی را با دشواری خاصی مواجه می‌سازد.

ب) نسبت دادن خیر و خوبی به بی‌دینی و بی‌دینان و توجیه و تحسین بی‌دینی، لابلالی‌گری، اباحی‌گری، رفاه و لذت آنی، شهوت و ... که دارای تالک و جاذبه‌های فراوانی برای جوانان است، از جهت‌گیری بارز و شاخص جهان معاصر است. جوانان این مرز و بوم زندگی را در عصری تجربه می‌کنند که در آن شیوه‌ی زندگی سکولار و بی‌دینانه به شدت تشویق و ترغیب می‌شود.

امروزه در مغرب‌زمین بر ضرورت اجتناب‌ناپذیر بودن انقلاب معنوی و تأکید بر تربیت دینی و اخلاقی نسل جوان با وجود بحران‌های عظیم روانی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی تأکید می‌شود. نماد این انقلاب معنوی را باید در آثار و آرای ژان فوراستیه⁶، فوکایاما⁷، آندره مالرو⁸ و ... باید مشاهده کرد.

⁵ - Huntington

⁶ - Jean Fourastie

5- عدم انتقال الگوی آموزش مطلوب در زمینه‌ی ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه

سنت حاکم در این خصوص و در این مرز و بوم به روش مدرسی بوده است که به وسیله‌ی آن قرائت و تفسیر متون به وسیله‌ی استاد و مباحثه و جدال و گاه رونویسی به وسیله‌ی طلاب علوم دینی رواج داشته است. شاخصه‌ی تربیت دینی در این مرز و بوم عبارت است از: تشویق و ترغیب به علم‌آموزی، همگانی ساختن دانش، مبارزه با جهل و بی‌سوادی، دعوت به ایمان توأم با عقل و بصیرت، مبارزه با جمود فکری، آزاداندیشی و فراهم ساختن زمینه‌ی نقد و نقادی.

6- عدم توجه به آسیب‌شناسی انتقال فرهنگی ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه
مهم‌ترین آسیب‌های انتقال فرهنگ دینی در نهاد آموزش عمومی؛

1-6- در عرصه‌ی نظم و پژوهش

1-1-6- ابهام در فرهنگ دینی و شاخص‌ها و مراتب و اولویت‌های آن

به‌رغم مطالعات ارزش‌مند روحانیان و مراکز پژوهشی حوزوی که درباره‌ی شاخص‌های دین‌داری انجام پذیرفته است، هنوز حوزه‌های علمیه و روحانیان، در این‌باره سند مصوب و معتبری که به وضوح وظایف دستگاه‌های آموزشی و تربیتی ذیربط را تعیین کرده باشد، وجود ندارد. در مجموعه مقالات ارزش‌مند همایش مبانی نظری روان‌سنجی مقیاس‌های دینی که پژوهشگاه حوزه و دانشگاه منتشر کرده است نیز فقط مقالات حاوی دیدگاه‌های متفاوت و گاه متعارض نویسندگان نقل شده و در نهایت، به جمع‌بندی منقح و معتبری نرسیده است.

امروزه باید تبیین شود که اولویت عناصر فرهنگ دینی با رویکرد اهل بیت (ع) بر ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه چیست؟ آیا تقید به احکام، اخلاق اسلامی، حجاب، راست‌گویی، تقید به نماز، تفکر، مشارکت سیاسی و ... اولویت دارند؟ اگر اولویت دارند، در شرایط و مناطق مختلف با چه شاخص‌هایی باید تعیین شود؟

2-1-6- نظریه‌پردازی و تولید علم دینی در عرصه‌ی تعلیم و تربیت

علوم تربیتی و شاخصه‌های مختلف آن به عنوان یکی از مهم‌ترین عرصه‌های علوم انسانی در دوران جدید مورد توجه دانشمندان قرار گرفته و با تلاش‌های علمی و پژوهشی گسترده، رشد چشم‌گیری یافته است، اما در حوزه‌های علمیه مورد غفلت واقع شد. زمانی که دیدگاه‌های فلسفی اومانیسم و سکولاریسم ترویج شد و رشته‌های تخصصی علوم تربیتی در این مرز و بوم، از قبیل روان‌شناسی، روان‌شناسی رشد، روان‌شناسی یادگیری، برنامه‌ریزی درسی، سنجش و اندازه‌گیری در همین قالب فلسفی شکل گرفت، در زمینه‌ی ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه به صورت جامع شاهد نظریه‌پردازی علمی مبتنی بر فلسفه و تعلیم و تربیت روحانیان به صورت جدی با رویکرد اهل بیت (ع) نبوده‌ایم؛ فقدان نظریه‌های برخاسته از دیدگاه‌های دینی در این عرصه، آسیب مهم

⁷ - Fukuyama

⁸ - Andre Malraux

است که همچنان آینده‌ی این بخش را رقم می‌زند.

6-1-3- عدم توجه جدی به پژوهش و مطالعات نظری و میدانی

این سؤال اساسی وجود دارد که مطالعات و آسیب‌شناسی تا چه حد مورد توجه بوده است؟ تا چه حد مطالعات نظری و میدانی روحانیان و مراکز پژوهشی مرتبط، مورد مطالعه قرار گرفت و بررسی شد؟ در این‌باره پژوهش‌های مطرح خاصی سراغ نداریم و خود موضوعی بسیار مهم است.

6-2- عرصه‌های بیرونی

6-2-1- عدم توجه و اهتمام کافی به نهاد آموزش عمومی و نقش تربیتی و فرهنگی آن

6-2-2- فقدان نظام هماهنگ انتقال فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه

ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه به فضای مشترک و هماهنگ در مجموعه تعاملات نهادهای تأثیرگذار نیاز دارد و توفیق آن، مستلزم هم‌سویی و ایفای نقش هماهنگ‌کننده‌ی دستگاه‌ها و نهادهای مسئول است که متأسفانه در این خصوص نیز اقدام قابل توجهی انجام نشده است.

6-2-3- جدایی میان حوزه‌های علمیه به عنوان مولد فرهنگ دینی با دستگاه‌های متولی فرهنگ ایثار و شهادت

در فرایند ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه، جداسازی آموزش از نهاد حوزه‌های علمیه، موجب خسران و آسیب جبران‌ناپذیر شده است و این مراکز را از تخصص حوزه‌های علمیه و روحانیان در انتقال فرهنگ دینی محروم ساخته است؛ همچنین حوزه‌های علمیه را از فرصت گسترده و بی‌مانند برای اشاعه‌ی فرهنگ دینی محروم کرده است، اگر غایت اصلی نهاد روحانیان و مراکز حوزوی تعمیق و تبلیغ و انتقال باورها، ارزش‌ها و رفتارهای دینی به معنی گسترده‌ی آن به جامعه باشد.

6-3- عرصه‌های درونی

6-3-1- فقدان طرح و برنامه‌ی کلان و چشم‌انداز مصوب حوزه‌های علمیه و نظام که قابل ارزش‌یابی باشد

ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه، مسئله‌ای خطیر و کلان است. اگر تلاش و تدبیر برای تمدن‌سازی بر مبنای فرهنگ و تفکر اسلامی، راهبرد اساسی و کلان ایران اسلامی باشد، منجر به تربیت نسلی توانمند و خودباور و مؤمن ملتزم به مبانی و ارزش‌های اسلامی خواهد شد که زیربنای هر توسعه‌ای خواهد بود.

از آنجایی که اصول خاصی برای این امر در ایران نیست، انتقال فرهنگ دینی نیز - که باید در این فرایند ملاحظه شود - دچار همین کاستی است. تا زمانی که مبانی و اصول و الگوهای متقن و علمی همراه با تأمین و تضمین لوازم آن برای انتقال فرهنگ دینی از طریق ارزش تعریف نشده باشد و به گونه‌ای عملیاتی، اجرای آن به صورت نظام‌مند و قابل ارزش‌یابی پیش‌بینی نشده باشد، ابهام و سردرگمی و اقدامات مقطعی و سلیقه‌ای و پراکنده به عنوان آسیب اساسی باقی خواهد ماند.

6-3-2- حضور حاشیه‌ای و کلیشه‌ای و اجباری روحانیان در برخی عرصه‌های مرتبط با دفاع مقدس

روحانیت و فرهنگ دینی در کجای ارتقای فرهنگ ایثار و شهادت قرار گرفته است؟ مجاری و روش‌ها و ساز و کارهای انتقال آن چیست؟ چه نوع فضای عاطفی و معنوی در آن جاری است؟ چه نوع تنوع و انعطافی در روش‌های آن وجود دارد؟ حضور روحانیان و فرهنگ دینی غالباً به صورت کلیشه‌ای با روش اجباری، موجب نقض غرض در این فعالیت‌ها می‌شود. روحانیان و فرهنگ دینی در برخی عرصه‌های مرتبط با دفاع مقدس در حاشیه قرار گرفته است نه در متن و بافت اصلی آن؛ بی‌توجهی یا کم‌توجهی به امکان ضرورت انتقال فرهنگ دینی از هر طریقی، همه‌ی موضوعات و زمینه‌های تأثیرگذار، اکتفا به فعالیت‌های مستقیم و مستقل، از همین نوع آسیب‌هاست. این در حالی است که در برخی از کشورها تلاش می‌کنند حتی از علوم تجربی به عنوان محملی برای انتقال ارزش‌ها استفاده کنند.

6-3-3- ضعف پشتیبانی‌های فرهنگی، مدیریتی و مالی

ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه به پشتیبانی‌های محتوایی و فرهنگی، مواد آموزشی و کمک‌آموزشی مناسب و مؤثر، پشتیبانی مدیریتی کافی، از قبیل پست‌های سازمانی مناسب، جایگاه شغلی مناسب و ... و نیز پشتیبانی‌های تدارکاتی، مالی، امکانات مناسب از نظر فضای پرورش، اردوگاه‌های مجهز، کتاب‌خانه و مراکز سمعی و بصری، سالن اجتماعات و ... نیاز دارد. قطعاً ضعف و کاستی در این موارد به فرایند مطلوب لطمه می‌زند.

راهکارهای پیش روی حوزه‌های علمیه در ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگی ایثار و شهادت در

جامعه

1-1-1- راهکارهای کلان معطوف به اصلاح

برای ارائه‌ی راهکارهای معطوف به اصلاح آسیب‌های کنونی نمی‌توان در همه‌ی عرصه‌ها به راهکارهای خرد و جزئی پرداخت، زیرا تعدد و تنوع و تفاوت آسیب‌ها، اقتضائات، زمینه‌ها و مواجهه‌ی کارشناسی عمیق و موردی را برای هر یک از این آسیب‌ها ضروری می‌سازد.

راهکارهای کلان معطوف به اصلاح عبارت‌اند از:

1-1-1-1 در عرصه‌ی نظر

1-1-1-1-1 تعیین شاخص‌ها و اولویت‌های انتقال فرهنگ دینی

مهم‌ترین آسیب فرا روی ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه، اختلاف نظر درباره‌ی شاخص فرهنگ دینی است که هر گونه اقدام اساسی و تصمیم‌گیری بلندمدت را برای تقویت و تعمیق آن دچار مشکل خواهد ساخت؛ نه می‌توان وضع موجود را ارزیابی کرد و نه می‌توان چشم‌انداز مطلوب ترسیم نمود.

1-1-1-2 توانمندسازی حوزه‌های علمیه برای حضور در عرصه‌های مرتبط با دفاع مقدس

رسالت اساسی حوزه‌های علمیه، زمینه‌سازی و تدبیر و مجاهدت برای ارتقا و تعمیق تربیت دینی در جامعه و سطوح و لایه‌های گوناگون است. به نظر می‌رسد تلاش‌های پژوهشی، آموزشی و تبلیغی حوزه‌های علمیه از بالاترین سطح آن،

یعنی اجتهاد و افترا گرفته تا سطوح، همه برای توسعه و تعمیق تربیت دینی جامعه و گسترش عینی و عملی باورها، ارزش‌ها و احکام الهی در عرصه‌ی زندگی فردی و اجتماعی است. امروزه حوزه‌های علمیه دارای توانمندی‌های فراوانی برای ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ ایثار و شهادت است. ورود جدی روحانیان حوزه‌های علمیه در این عرصه یکی از ضرورت‌ها و راهکارهای اساسی برای تحول در این عرصه است. حوزه‌های علمیه برای ورود به این مقوله باید خود را بیش از پیش آماده کنند و با اصلاح نظام آموزشی خود در تربیت محققان کارآمد و توانمند برای ایجاد اندیشه‌ی ناب اسلام با رویکرد اهل بیت (ع) در عرصه‌های دفاعی، هم‌تیمی مضاعف از خود نشان دهند. ایجاد رشته‌ی تخصصی مرتبط در متن نظام آموزشی حوزه‌های علمیه و بررسی نظریات رایج و تولید علم دینی در این عرصه، راهکارهای بایسته‌ای است که بدون آن نمی‌توان ورود روحانیان و حوزه‌های علمیه را در مقوله‌ی ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت انتظار داشت.

1-2-1_2- راهکارهای کوتاه‌مدت

1-2-1-1- توجه حوزه‌های علمیه به اصلاح برنامه‌ها و محتوای آموزشی و تربیتی

حوزه‌های علمیه باید توجه داشته باشند که ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت باید به عنوان یک رویکرد و جهت‌گیری کلان مورد توجه و اهتمام قرار گیرد. باید توجه داشت که نقش حاشیه‌ای روحانیان در عرصه‌های ورزشی مانع ایفای رسالت فرهنگی عمیق حوزه‌های علمیه و روحانیان نیست. البته در روش‌ها و شیوه‌های تحقق این راهکارها، باید به ظرافت‌ها و حساسیت‌های آن نیز توجه شود و از افراط و تفریط و اقدامات سطحی و صوری پرهیز گردد.

1-2-2-1- سامان‌دهی و تقویت توانمندی‌های حوزه‌های علمیه در این خصوص

انتقال فرهنگ دینی و تقویت و تعمیق تربیت اسلامی در جامعه، از رسالت‌های اصیل و اساسی روحانیان و حوزه‌های علمیه است. در دورانی که همه‌ی نهادهای فرهنگی و تربیتی در تسخیر رژیم منحوس پهلوی قرار داشت، حوزه‌های علمیه و روحانیان متعهد و اصیل بودند که با مجاهدت و سخت‌کوشی و تحمل انواع مشکلات و مصائب برای حفظ و تقویت ارزش‌های الهی و بسط فرهنگ دینی تلاش می‌کردند. حوزه‌های علمیه به عنوان خاستگاه اصلی فکر و ایمان دینی، کانون بسط و نشر ارزش‌ها و احکام الهی باید خود را در برابر کاستی‌های فرهنگی و تربیتی مسئول بدانند و علاوه بر نظارت و ارشاد کلان دستگاه‌ها و نهادهای فرهنگی - تربیتی و آموزشی، وضعیت اشاعه‌ی فرهنگ دینی را در نظر بگیرند و غیر از مطالعه‌ی وضع مطلوب، خود نیز به تعمیق و تقویت فرهنگ دینی در جامعه، به‌ویژه از طریق زمینه‌های ساختاری موجود بپردازند. بعضی از چهره‌های روشن‌اندیش از حوزه‌های علمیه، در دوران قبل از پیروزی انقلاب به برکت درست و عمیق این حساسیت وارد این عرصه شدند، ولی پس از پیروزی انقلاب اسلامی نسبت به تقویت و سامان‌دهی این ارتباط، به‌خصوص تفکر ناب حوزوی در مراکز اندیشه‌سازی غفلت رخ داد و این امر دچار آسیب جدی شد.

1-3- راهکارهای بنیادین و بلندمدت

1-3-1- طراحی و تحقق تحول بنیادین با رویکرد فرهنگی - تربیتی

اساسی‌ترین، مهم‌ترین و کارسازترین راهکارهایی که در بلندمدت، وضعیت کنونی ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه را اصلاح خواهد کرد، پی‌گیری و تحقق رسالت دین در قبال پیش‌کسوتان جهاد و شهادت است. این تحول بنیادین اگر به درستی بر مبنای اصول صحیح طراحی شود و زمینه‌ها و لوازم تحقق آن نیز فراهم گردد، قطعاً به چرخش اساسی در مابین نظری و نگرش به مقوله‌ی ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت و هدف‌گذاری صحیح منجر خواهد شد. تحول بنیادین در این مقوله، بدین معنی است که انتقال فرهنگ دینی - به معنی جامع آن براساس شاخص‌هایی که باید ترسیم شود - و تعمیق و تقویت هویت اسلامی و انقلابی در متن هدف‌گذاری‌ها، ساختارها، رویکرد برنامه‌ریزی کلان آموزشی، نظام نیروی انسانی و فرایند تولید برنامه‌ها و محتوای مفاهیم اساسی این نهاد را تشکیل خواهد داد. در این صورت همه‌ی عناصر و عوامل آموزشی - تربیتی و ورزشی باید هم‌سو و هماهنگ با این جهت تعریف و تدارک گردد.

1-3-2- ایجاد هماهنگی و هم‌سویی فرابخشی در انتقال فرهنگ

ناهم‌سویی و تعارض و حتی تضاد در جهت‌گیری نهادها و عوامل مؤثر در انتقال فرهنگ دینی به مخاطبان در عرصه‌های مرتبط با فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت از آسیب‌های جدی موجود است که به‌رغم سیاست‌گذاری‌های کلان و برخی اقدامات، همچنان روند تربیتی فرهنگی کشور را تحت تأثیر خود قرار می‌دهد. ایجاد هم‌سویی، حداقل در این دو مجموعه‌ی مدیریت‌پذیر: نهاد تبلیغات دینی و مجموعه‌ی تربیت بدنی، ضروری به نظر می‌رسد. اینها مجموعه‌هایی هستند که اگر در اولویت‌ها و شاخص‌های فرهنگ اسلامی و اشاعه و انتقال آن با هم هماهنگ و هم‌سو باشند، نتایج خوبی به بار می‌آورند.

پیشنهادها و راهبردها

1- تشکیل سامانه‌ی فرایند و چگونگی ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه

بی‌تردید، امروزه روحانیان باید با توجه به رویکرد دهه‌ی چهارم انقلاب اسلامی، با هدف دستیابی به تصویری شفاف از وضعیت و روند معنویت در عرصه‌ی داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی، شناسایی نقاط ضعف و قوت با بهره‌گیری از پیشنهادها برای چاره‌اندیشی در جهت رفع چالش‌ها و تهدیدها اقدام کنند.

اهداف راهبردی ممیزی تعلیم و تربیت باید با رویکرد ذیل باشد:

الف- ایجاد بانک جامع اطلاعاتی از توانمندی‌ها و ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل منابع انسانی مرتبط

ب- شناسایی نقاط قوت و ضعف طرح‌های مرتبط و تعیین چگونگی مواجهه و استفاده از فرصت‌ها و دست‌یابی به

تصویری شفاف از وضعیت موجود به وضعیت مطلوب

ج- توانمندسازی و توان‌افزایی ظرفیت‌ها و سامانه‌ها و نهاد‌های مرتبط با مقوله‌ی ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ

شفاهی ایثار و شهادت

د- افزایش سهم و توان مدیریت بخش‌های حوزه‌های علمیه در این زمینه
ه- ایجاد یا مهندسی مجدد موارد مرتبط و اجرایی در این زمینه و ارزیابی با استفاده از منابع انسانی کارآمد
و- گردآوری اطلاعات از منابع و مراجع ذیربط و استناد به کمیته‌های معنی‌دار تعلیم و تربیت قابل سنجش و شمارش
ز- توجه و اتکا به شاخص‌های تعریف‌شده‌ی علمی حتی‌الامکان مورد تأیید شورای عالی انقلاب فرهنگی
جامع‌نگری و پرهیز از نتیجه‌گیری مبهم، موضعی، پراکندگی و جزیی در این خصوص
ح- داشتن صراحت، وضوح و نگرش منصفانه در برجسته‌سازی نقاط قوت و ضعف و تعیین آن در پژوهش‌های مرتبط
و نیز تعیین چگونگی مواجهه با چالش‌ها و استفاده از فرصت‌ها

ط- توجه به نیاز اساسی و مقایسه‌ای بودن ممیزی در این مقوله در عرصه‌ی ملی- منطقه‌ای و جهانی
ی- توجه به شاخص‌های کمی و تحلیل تولیدات پژوهشی در این حوزه با رویکرد:

شاخص‌های انسانی

شاخص‌های مالی

شاخص‌های ساختاری

شاخص‌های عملکردی

شاخص‌های بهره‌وری

ک- توجه به تحلیل شاخص‌های کیفی در این زمینه با رویکرد:

کیفیت فرایند سیاست‌گذاری و تعیین راهبردهای ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت به
وسیله‌ی حوزه‌های علمیه

کیفیت سامان‌دهی و سازمان‌دهی موارد مرتبط

کیفیت نظام اطلاع‌رسانی در این زمینه

میزان استفاده از نتایج تحقیقات در این خصوص

میزان مشارکت دانشمندان و محققان حوزه‌های علمیه در این حوزه

نحوه‌ی مصرف بودجه‌های تحقیقاتی در این زمینه

ل- میزان توجه به ایجاد راهکارهای مناسب جهت جذب نخبگان حوزه‌های علمیه در ارتقا و تبیین اصولی و دقیق

فرهنگ ایثار و شهادت به وسیله‌ی حوزه‌های علمیه و تعیین نقاط قوت و ضعف

م- تعیین سیاست‌ها، راهبردها و الزامات دست‌یابی به هدف‌های چشم‌انداز و استفاده از فرصت کنترل و تهدیدهای

پیش رو

2- تعاملات با سازمان‌ها و مؤسسات و انجمن‌های مهم علمی، آموزشی و پژوهشی

3- توجه به ارتقا و تبیین اصولی و دقیق فرهنگ شفاهی ایثار و شهادت و تشریح الگوهای تأثیرگذار غیرمعرفتی

براساس سیره‌ی اهل بیت (ع)، مانند الگوی شخصیتی، الگوی گفت‌وگو، الگوی تعامل رفتاری و الگوی روش‌های تعلیمی.

نتیجه

با توجه به آنچه گفته شد یکی از مؤثرترین شیوه‌ها در جهت ارتقای کیفی نظام آموزشی مطلوب، بهره‌وری از سیاست‌های علمی، آموزشی و پژوهشی دیگر کشورهای جهان، چگونگی تحقق آنها و سازوکارهای دخیل در آن موارد است. در عصر کنونی که «عصر اطلاعات و ارتباطات» نامیده می‌شود و تبادل اطلاعات نقش زیربنایی در پیشبرد امور دارد، آگاهی یافتن از آخرین پیشرفت دنیا در زمینه‌های مختلف علوم و فنون، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. به عبارت دیگر، گسترش سریع پیشرفت‌های علمی و صنعتی و افزایش روزافزون مبادلات گوناگون اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و انسانی میان ملل دنیا، کشورها را بیش از هر زمان دیگری به یکدیگر نیازمند کرده است و این نیاز در عمل به پیدایش تعداد زیادی سازمان کوچک و بزرگ بین‌المللی با هدف‌های گوناگون منجر شده است. سازمان‌های بین‌المللی نیز علاوه بر فعالیت‌های خود - دسترسی وسیع به آخرین اطلاعات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی ملل عضو که از طریق تشکیل سمینارها و کنفرانس‌ها و اجلاس‌های مختلف حاصل می‌شود - این امکان را می‌یابند تا آمار و اطلاعات دقیقی در حوزه و زمینه‌ی خود به دست آورند. محققان، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران هر حوزه نیز با استفاده از اطلاعات مذکور و تجزیه و تحلیل آنها، متناسب با هدف‌های سیاست‌های خود، برنامه‌ریزی لازم را به عمل می‌آورند و در جهت بهره‌برداری از منابع و همچنین کارایی بیشتر گام برمی‌دارند. از مؤثرترین شیوه‌ها در این حرکت کیفی، بهره‌وری از سیاست‌های علمی و تحقیقی موجود در کشور و کشورهای جهان در زمینه‌ی اشاعه‌ی ارزش‌ها در عرصه‌های مرتبط با فرهنگ شفاهی جهاد و شهادت است که چگونگی تعامل و ارتباط با آنها اهمیت ویژه‌ای دارد.

منابع

- قرآن کریم

- الحسینی الزبیدی، سیدمحمد مرتضی (1385). تاج العروس، ج 8، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی.
- حر عاملی، محمدبن حسن (1402 ق). وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، ج 11، بیروت: دارالاحیاء التراث العربی، چاپ پنجم.
- خمینی، روح‌الله (1381). صحیفه‌ی امام، تهران: مؤسسه‌ی نشر و تنظیم آثار امام خمینی (ره).
- دهخدا، علی‌اکبر (1376). لغت‌نامه‌ی فارسی، ج 3، تهران: مؤسسه‌ی لغت‌نامه‌ی دهخدا.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (1375). مفردات فی غریب القرآن، ترجمه‌ی خسروی حسینی، تهران: انتشارات مرتضوی، چاپ سوم.
- متقی هندی علاءالدین علی المتقی بن حسام، علی (1373 ه.ق). کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، بیروت: مکتبه التراث الاسلامیه.
- معدنی، سعید (1378). مقدمه‌ای بر فرهنگ شهادت و شیوه‌های ترویج آن، زیر نظر دکتر مسعود حاجی‌زاده میمنندی، دفتر تحقیق و پژوهش اداره‌ی تحقیقات و مطالعات بنیاد شهید انقلاب اسلامی.
- نوری، میرزا حسین (1408). مستدرک الوسائل، قم: مؤسسه‌ی آل‌البیت علیهم‌السلام.

